

Scharle Ágota

„VALAMI VAN, DE NEM AZ IGAZI”

*Hogyan lesz versenyképes és befogadó
a magyar munkapiac?*

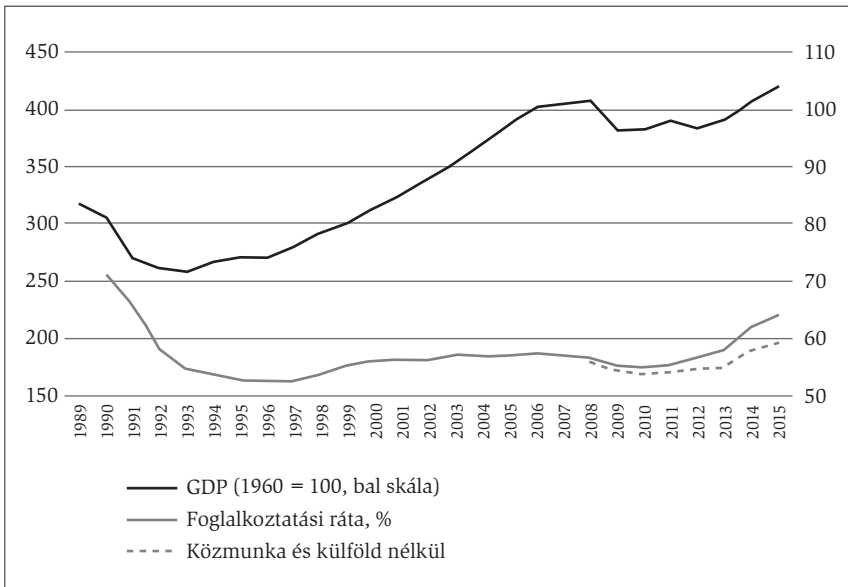
A rendszerváltás előtti foglalkoztatási szint megközelítése nem csak kádár-ista nosztalgia: a fejlett jóléti állam működtetésének is előfeltétele, hogy a munkaképes népesség minél nagyobb arányban dolgozzon és adóbefizetésével hozzájáruljon az állami kiadások finanszírozásához. A munkahely a társadalmi befogadás egyik legfőbb színtere is; ez is amellet szól, hogy minden munkaképes polgár dolgozhasson, és senkit ne érjen hátrány a munka piacán sem neme, bőrszíne vagy egészségi állapota miatt.

Bár a foglalkoztatás az elmúlt néhány évben látványos és öröndetes növekedésnek indult Magyarországon, a munkavállalók képzettsége és kompetenciái (ez az alkalmazkodóképesség és így a versenyképesség egyik fő meghatározója) tekintetében a korábbi javuló tendenciák lelassultak, és közvetett jelek alapján úgy tűnik, a munkapiaci diszkrimináció sem csökkent érdemben.

Mielőtt mérlegre tennénk a második és a harmadik Orbán-kormány foglalkoztatáspolitikáját, az első fejezet röviden bemutatja a magyar munkapiac alapvető szerkezeti problémáját és az előző kormányok megoldási kísérleteit (BARTHA–FAZEKAS–SCHARLE 2012 alapján). A fejezet utolsó pontja röviden felvázolja a hatékony foglalkoztatáspolitikai kiépítésének legfontosabb lépéseit.

MEGOLD-E MINDENT A GAZDASÁGI NÖVEKEDÉS?

A gazdasági növekedés általában együtt jár a foglalkoztatás bővülésével, hiszen a növekvő termelés több munkaerőt is igényel. Az összefüggés szorossága azonban függ a termelési, szolgáltatási technológia alakulásától, a munkapiaci intézményektől és a munkakínálat rugalmasságától is. (A munkakínálat a munkát vállalók – dolgozók és munkanélküliek – teljes létszáma. Ennek rugalmasságán a közgazdaságtan azt érti, hogy a létszám vagy a munkaidő milyen mértékben reagál a bérek változására.) Kedvezőtlen kö-

1. ÁBRA • A GDP és a foglalkoztatási ráta alakulása, 1989–2015

Forrás: KSH STADAT

rülmények között – ahogy Magyarországon történt – a gazdaság többéves erőteljes növekedése sem hoz érdemi emelkedést a foglalkoztatásban. Ezt illusztrálja az 1. ábra: az 1999 és 2006 közötti időszakban egyenletes GDP növekedés mellett is stagnált a foglalkoztatás.

Az alacsony foglalkoztatás két területen is súlyos problémákat okoz, és végül a gazdaságra is visszahat. Egyrészt a nem dolgozó népességnek kifizetett jóléti ellátások – idetartoznak a biztosítási alapú ellátások (gyed, rokkantsági és öregségi nyugdíj, álláskeresői járadék) és a rászorultság alapúak is (gyes, szociális segély) – megterhelik az államkasszát, amit adóemeléssel (vagy más kiadások csökkentésével) kell ellensúlyozni, ez pedig fékezi a gazdasági növekedést. Másrészt a munkapiacról tartósan kiszoruló elszegényednek, és ha ez tömeges méreteket ölt, az kirekesztést és társadalmi feszültségeket szül. A társadalmi kohézió gyengülését a közbizalom és az együttműködési készség apadása kíséri, ez pedig a politika és gazdaság alapvető normáit és intézményeit, így a jogbiztonságot és a kormányzás hatékonyságát is meggyengíti, ami végül a gazdasági növekedés lassulásához vezet (EASTERLY et al. 2006).

MIÉRT STAGNÁLT 1999 ÉS 2008 KÖZÖTT A FOGLALKOZTATÁS?

Az Európai Unióhoz csatlakozott posztoszocialista országokban egészen a 2008-as válságig gyors ütemben javultak a foglalkoztatási mutatók (a visegrádi országok foglalkoztatáspolitikájáról lásd még SCHARLE szerk. 2014). Magyarországon a termelés lassuló, de folyamatos növekedése mellett a 15–64 éves népesség foglalkoztatási rátája 1997 és 2007 között alig 5 százalékponttal emelkedett az 1997. évi 52,4-ről 57,3 %-ra (1. ábra). A közkeletű vélekedés szerint a helyzet nem volt ennyire rossz, mert a feketén dolgozók népes táborát nem mutatja ki a hivatalos statisztika. Az informális gazdaságra vonatkozó kutatások szerint azonban a feketemunkások nagy többsége benne van a KSH munkaerőfelvételében mért foglalkoztatotti létszámban, azaz a fenti adatokon belül, és nem azokon felül van (SEMJÉN–TÓTH szerk. 2009).

Az emelkedés jelentős részben 1997 és 2000 között következett be. A tíz év alatt megfigyelt teljes növekedés több mint 70 %-a a munkaerő összetételének változásával függött össze, míg az egyes korcsoportokon, illetve iskolázottsági szinteken *belül* alig történt változás a foglalkoztatási arányokban (SCHARLE 2008, 257). Ez arra utal, hogy a szerény növekedés is elsősorban az iskolázottsági szint emelkedésének, nem pedig az élénkülő keresletnek volt köszönhető. A munkapiac szerkezeti problémáira utal a foglalkoztatási esélyek nagymértékű szórása is. A diplomások és az ország nyugati felén élők az átlagnál nagyobb, míg a legidősebb és a legfiatalabb munkavállalók, a szülőképes korú nők, a képzetlenek és az északi régiókban lakók az átlagnál jóval kisebb arányban dolgoznak.

A foglalkoztatási szint nagyjából 2013-ig tartó stagnálása nyilvánvalóan több okra vezethető vissza: az örökölt gazdasági szerkezetre, a rendszerváltásra, a külpiaci kereslet lanygulására, a demográfiai folyamatokra, és hozzájárult a kormányzati politika is. A rendszerváltás óhatatlanul együtt járt a munkanélküliség átmeneti növekedésével – megváltoztak az árak, a külpiaci vevők köre és igényei, a technológia, és mindez kikényszerítette a termelékenység növelését és a munkakereslet drasztikus csökkentését. A rendszerváltást követő recesszió nemcsak nálunk, hanem szinte minden posztoszocialista országban a foglalkoztatás zuhanásszerű csökkenésével járt. A transzformációs válság mélypontján a foglalkoztatottak száma a gyors privatizációs stratégiát választó országokban a korábbiak a 70 %-ára, a többi országban 80–87 %-ára esett vissza. A 2000-es évektől a kiszámíthatatlan szabályozás, a változékony üzleti környezet is hozzájárulhatott a lassuló növekedéshez, a beruházások és így a munkaerő-keresletet csökkentéséhez (BARTHA 2012). A tartósan alacsony foglalkoztatást azonban nem lehet a kapitalizmus rovására írni: az nem a lassuló növekedés (és nem is a 2008-es pénzügyi válság), hanem sokkal inkább a munkanélküliségre adott szakpolitikai válaszok kedvezőtlen kombinációjának a következménye.

Az 1989 és 2008 közötti foglalkoztatáspolitikai – leegyszerűsítve – az álláskeresők számának csökkentésére törekedett, és ennek érdekében az idősebb vagy képzetlen, alacsony termelékenységű munkavállalóknak különféle jóléti ellátásokkal lehetővé tette, hogy tartósan vagy végleg elhagyják a munkapiacot. Ez a politikai és társadalmi feszültségek kiéleződését egy időre ugyan tudta enyhíteni, de egyúttal ez volt az első lépés a rossz egyensúly kialakulásához is. Ördögi kör alakult ki, amelyben a kiterjedt jóléti ellátások magasan tartják az államháztartási kiadásokat, ez bevételi kényszert teremt, így az adók és járulékok is magasak. A magas járulékokkal terhelt minimálbér mellett a képzetlen munkásokat már nem éri meg alkalmazni, ezért alacsony a munkaerő-kereslet és a foglalkoztatás. A tartós munkanélküliség és inaktivitás viszont szegénységhez vezet, és újabb szociális kiadásokra támaszt igényt – ezzel bezárult a kör.

A rendszerváltás elején választott feszültségenyhítő, bőkezű jóléti politika következtében 1995-ben a munkaképes korú lakosság közel felének valamilyen jóléti ellátás – munkanélküli-, anyasági vagy rokkantsági ellátás, korai nyugdíj – biztosította a megélhetését. Ez az arány a rendszerváltás első néhány évében alakult ki, és még 2008-ban is 43% körül állt (DUMAN-SCHARLE 2011). Az ellátottak többsége inaktív, és legtöbbjük hosszú időre vagy véglegesen kikerült a munkaerőpiacról.

Eközben gyengék maradtak azok a szabályok és szolgáltatások, amelyek a munkába való visszatérést segítenék. Piaccgazdaságban is lehet majdnem teljes foglalkoztatás, ha a munkapiac rugalmas, ha itt is működnek azok a piaci mechanizmusok, amelyek biztosítják a kereslet és a kínálat egyensúlyát. A legfontosabb ilyen visszacsatolás, hogy a bérek mennyire reagálnak a munkanélküliségre. Amikor nő a munkanélküliség, akkor az átlagbérek reálértékben csökkennie kell ahhoz, hogy nőhessen a foglalkoztatás. Ennek két feltétele van: egyrészt az, hogy a bérek lefelé is legyenek rugalmasak, másrészt az, hogy a munkanélküliek legyenek láthatók a munkapiacon, azaz ténylegesen keressenek állást.

A globális pénzügyi válságot megelőző két évtizedben egyik feltétel sem teljesült. A 2000-es évek elején megemelt és azóta is relatíve magasan tartott minimálbér alsó korlátot szabott a reálbérek igazodásának. Mivel nem igazodik a helyi bérszinthez sem, hatása éppen a leszakadó régiókban volt a legerősebb: a 33 leghátrányosabb helyzetű kistérség többségében a minimálbér elérte a helyi átlagbér 55–70%-át, míg az országos adat 41% volt 2008-ban (SCHARLE-VÁRADI 2009). A 2001–2002. évi minimálbér-emelésnek az utólagos hatásvizsgálatok szerint a munkakínálat emelkedésére nem volt érdemi hatása, a munkaintenzív ágazatokban azonban egyértelműen csökkentette a foglalkoztatást (lásd KÖLLŐ 2012a).

A 2007 végén, 2008-ban elindított első óvatos reformokig a nem dolgozó népesség munkavállalási hajlandósága, azaz a munkanélküliek láthatósága

is korlátozott maradt. A regisztrált munkanélküliek ellátásában a bérpótlás mértéke – azaz a munkanélküli járadék (vagy segély) összege az utolsó bérehez viszonyítva – fokozatosan csökkent ugyan, azonban a korai nyugdíjak, a gyed és a rokkantsági ellátások még a kétezres években is viszonylag bőkezűek voltak. Ez megemelte a nem dolgozók bérigényét, és csökkentette a motivációt az aktív álláskeresésre, amit nem ellensúlyoztak az ellátásokhoz kapcsolódó együttműködési feltételek (SCHARLE 2012). A munkaügyi kirendeltségek hatóköre szűk maradt: a nem dolgozók alig egyötödét érték el, mivel a jóléti ellátások többségének nem volt feltétele, hogy együtt kell működni a munkaügyi kirendeltséggel – akkor sem, ha még munkaképes korú az ellátott. Kapacitások és megfelelő szabályozás híján a kirendeltségek azokkal sem foglalkoztak intenzíven, akiket erre köteleztek: az állás-keresőkkel 1–3 havonta találkoztak, ami a nemzetközi tapasztalatok szerint nem ad elegendő ösztönzést az intenzív álláskeresésre (NAGY 2012).

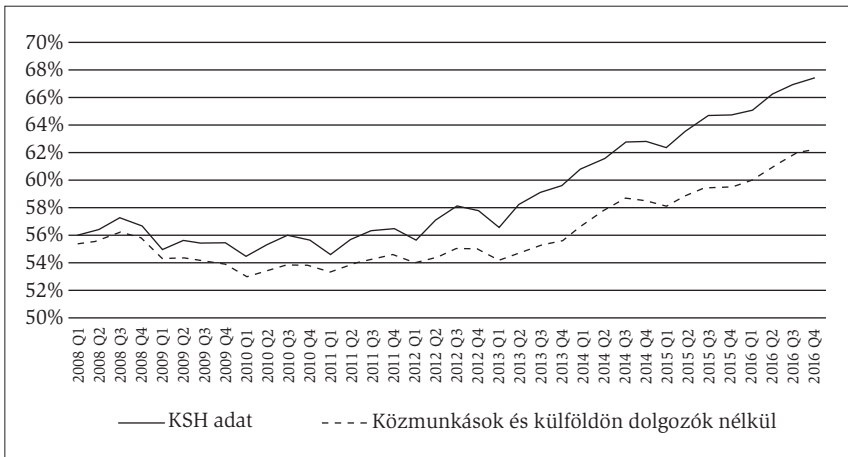
A munkapiaci alkalmazkodás más dimenziókban is korlátokba ütközött: így például a lakástulajdoni szerkezet, a leépült közösségi közlekedés és a hiányos úthálózat megnehezítette a munkaerő területi mobilitását (BARTUS 2012).

A magyar foglalkoztatási mutatók tehát nemigen magyarázhatók a külső konjunktúra kedvezőtlen alakulásával: az okokat inkább a belső szerkezeti torzulások között érdemes keresni. A magyarázat egyik része a fiskális politika lazulása, a folyamatos korrekciós kényszer miatt egyre kevésbé kiszámítható üzleti környezet, a másik – és vélhetően nagyobbik – része pedig a jóléti rendszer és a foglalkoztatáspolitikai alakulásában rejlik.

MITŐL NŐTT A FOGLALKOZTATÁS 2010 UTÁN?

A foglalkoztatási szint 2011-ben lassan, majd 2013-ban látványos gyorsasággal kezdett emelkedni. A külföldön dolgozók és a közmunkások kiszűrésével számított foglalkoztatási ráta 2014-ben érte el a válság előtti években mért 57% körüli szintet (2. ábra). A munkanélküliség csak 2014 első felében kezdett csökkenni, és továbbra is csaknem másfélszerese a válság előtti 7-8% körüli szintnek. Magyarország hátránya azonban a régiós versenyben azóta sem csökkent. A tavalyi adatok szerint a csehek megőrizték jelentős előnyüket, a lengyelek lehagytak bennünket, Szlovákia és Bulgária előnyéből lefaragtunk egy keveset, és utolértük a stagnáló Romániát (SCHARLE 2016).

A foglalkoztatás változását egyszerű számítással három fő tényezőre bontva megállapítható, hogy az emelkedéshez hogyan járult hozzá a munkaképes korú népesség összetételének javulása, a célzott foglalkoztatáspolitikai lépések, valamint minden más külső hatás (például az általános gaz-

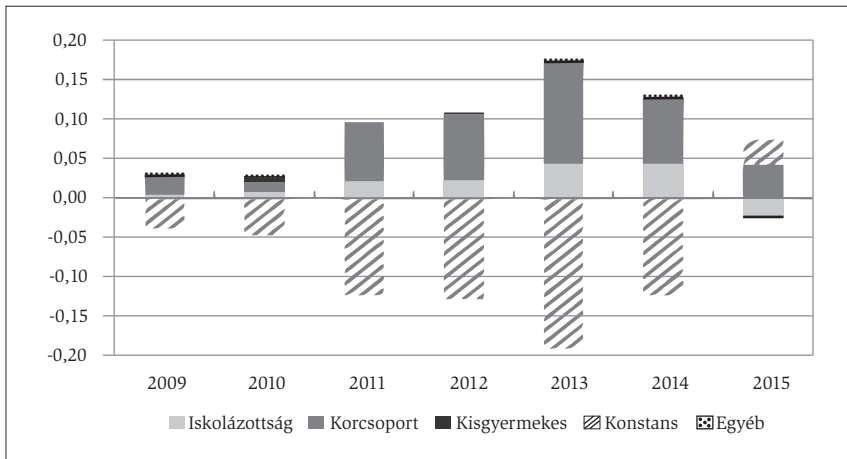
2. ÁBRA • Foglalkoztatási ráta a 15–64 éves népességben, 2008–2016 (%)

Forrás: 2015/I-ig Molnár Tamás számítása a KSH munkaerő-felmérése alapján (SCHARLE 2016), 2015/II. és 2017/I. között KSH STADAT

dasági fellendülés). A számítás alapján azoknak a „célzott” oktatás- vagy foglalkoztatáspolitikai lépéseknek a hatására lehet következtetni, amelyek bizonyos munkavállalói csoportokat érintettek és másokat nem. Így például az idősebbeket érintő nyugdíjszabály hatása jól látható, míg egy mindenkit érintő tb-járadékcsökkenés vagy a munkaerő-kereslet általános élénkülése nem. Ezek a számítások azt mutatják, hogy a 2011 és 2014 közötti javulás kisebb részben az iskolázottság emelkedésének, nagyobb részben az 1997-es és a 2011-es nyugdíjreformnak volt köszönhető, a foglalkoztatási rátát ugyanis nagyrészt a nyugdíj előtt állók évjárataik (a 45–64 évesek) magasabb aktivitása emelte meg (3. ábra).

A fenti számítás szerint a konstans, azaz a minden munkavállalói csoportban megjelenő, általános hatás 2014-ig nagy és negatív, vagyis az általános gazdasági folyamatok inkább visszafogták a foglalkoztatás bővülését (3. ábra). A 2015. évi adatok már más képet mutatnak: a nyugdíj előtt állók aktiválásának kisebb a szerepe, viszont a külső tényezők (konstans) hatása pozitívrá fordul.

Az utóbbi néhány évben megfigyelt javulás jelentős része tehát egyfelől a Horn-kormány korábbi intézkedésének, másfelől a második Orbán-kormány hasonló irányú, de drasztikusabb lépéseinek tudható be. Az 1997-es nyugdíjreform 2009-ig fokozatosan 62 évre emelte mindkét nem esetében a korhatárt, de meghagyta a viszonylag bőkezű karkedvezményes és korengedményes nyugdíjakat. A következő, 2009-ben elfogadott módosítás eredményeként 2012 és 2018 között fokozatosan 62-ről 65 évre emelkedik a korhatár.

3. ÁBRA • A magyar foglalkoztatási szint 2008 és 2015 közötti növekedésének felbontása (paraméterhatások) a közmunkások, külföldön dolgozók és nappali tagozatosok nélkül, a 15–64 éves népesség körében, első negyedéves adatok

Az egyes oszlopok azt mutatják, hogy a 2008. évi és az adott évben mért foglalkoztatási szint különbségéből mennyit magyaráz az adott tényező

Forrás: Molnár Tamás számítása a KSH munkaerő-felmérés egyéni szintű adatai alapján (SCHARLE 2016).

Végül a második Orbán-kormány 2011-ben megszüntette vagy szigorította a korai nyugdíjazási formákat, valamint szigorította a rokkantsági nyugdíjhoz való hozzáférést. A 2011-es kormányzati lépések azonban nem mind egy irányba mutattak: miközben megszűnt a korai nyugdíj, a nők számára (2011 januárjától) lehetővé tették, hogy negyven év szolgálati idő után életkortól függetlenül teljes nyugdíjat kapjanak, emellett pedig bizonyos közalkalmazotti és köztisztviselői állásokban megtiltották a korhatár feletti munkavállalást. A bírák esetében ez a tiltás általános, más esetekben csak a nyugdíj melletti továbbfoglalkoztatásra vonatkozik (a bíráknál 2012 júliusától, a közalkalmazottak és köztisztviselők esetében 2013 júliusától kellett alkalmazni a korlátozást.)

Míg a korai és a rokkantsági nyugdíjak hozzáféréseinek szűkítése hatásosnak bizonyult, a második és a harmadik Orbán-kormány más intézkedései vagy szerény eredménnyel jártak, vagy egyenesen fékeztek a foglalkoztatás bővülését. A munkaerő (és különösen az iskolázatlanok) iránti kereslet emelkedése ellen hatott a minimálbér emelése, valamint az adóvívás eltörlése, ami megemelte az alacsony bérek adótartalmát (az adók a korábbi 36-ról 49%-ra nőtt). Ezt valamelyest ellensúlyozhatta a munkaidőre, túlórára vonatkozó szabályok lazítása (ami a munkáltatóknak kedvez) és a munkahelyvédelmi akcióterv, amely bizonyos munkavállalói csoportok alkalmazása esetén járulékkedvezményt biztosít a munkáltatónak.

A munkavállalás és álláskeresés ösztönzésére tett lépésekben sok a vitatható elem. A korai nyugdíjba vonulást érintő új szabályok fent említett ellentmondásai mellett az is kétséges hatású, ahogyan a munkanélküliséget egyoldalúan a pénzbeli ösztönzők és kényszerek szigorításával igyekeznek csökkenteni a kormány. Ezt célozta a munkanélküli-ellátások időtartamának és összegének csökkentése, és az a törekvés is, hogy segély helyett minél többen dolgozzanak a közfoglalkoztatásban. Ezzel sikerült javítani a munkanélküliség hivatalos statisztikáját, de azon az áron, hogy az álláskeresők munkavégző képességét regeneráló, a kereslet és a kínálat egymásra találását segítő képzések és szolgáltatások leépültek.

2016-ban a kormány 340 milliárd forintot költött közfoglalkoztatásra, azaz négyszer annyit, mint a 2009-es keret volt, amikor hasonlóan nagy volt a munkanélküliség. Eközben a (potenciálisan sokkal hatásosabb) képzési, átképzési programokra és más munkapiaci szolgáltatásokra csak 70 milliárd forint jutott. A közmunkások 13%-a kerül vissza rendes állásba, és 80%-uk újra regisztrált munkanélküli lesz (CSERES-GERGELY–MOLNÁR 2014). A közmunka legfeljebb arra jó, hogy átmenetileg enyhítse a szegénységet, de ezt is rossz hatékonysággal éri el, hiszen a közmunkára nem feltétlenül a rászorultság alapján osztják be a munkanélkülieket, és a munkabér sem függ attól, hogy kinek mekkora családot kell eltartania. Ráadásul a közmunka egyáltalán nem olcsó: a közmunkás béréen túl a munkaszervezők bérét, az eszközök és anyagok költségét is ki kell fizetni, nem beszélve a korrupció lehetőségéről. Az is egyértelmű, hogy pont ott a legkevésbé hatékony, ahol a leginkább szükség lenne rá. A közmunka működtetésével megbízott helyi önkormányzatok egyharmada ugyanis ezer lakosnál kisebb településen működik, ahol nemcsak nehéz, de nem is hatékony a tartós munkanélküliek aktiválásához szükséges forrásokat és a feladatokra szakosodott ügyintézők alkalmazását biztosítani (CSÁK 2007, NAGY 2008).

A foglalkoztatás további növekedésének korlátot szab az oktatási rendszer átalakítása: a tanulásra, szakmaváltásra, azaz a változó piaci igényekhez alkalmazkodni képes munkaerő helyett a közoktatásból egyre több fiatal kerül ki alapvető készségek nélkül, gyorsan avuló tárgyi tudással (HAJDU et al. 2015). Nekik néhány év múlva már csak közmunkásként lesz esélyük elhelyezkedni.

MIÉRT VAN EGYSZERRE MUNKAERŐHIÁNY ÉS MUNKANÉLKÜLISÉG?

Az utóbbi néhány évben egyre többen dolgoznak, sőt a sajtóban egyre gyakrabban jelennek meg a munkaerőhiányról szóló tudósítások. Eközben a – közfoglalkoztatással együtt számított – munkanélküliség továbbra is magas, 10% körül mozog. A munkát keresők tömegeinek képességei

ugyanis nem felelnek meg az állást kínálók elvárásainak, vagy nem vállalják a munkát azon a béren, amit a munkaadó ajánlani tud.

A képzetlen népesség alulfoglalkoztatása korántsem marginális probléma, és arra sem számíthatunk, hogy belátható időn belül magától megoldódik. A 20–64 éves népesség egyhatodának nincs érettségije. A közoktatásból kikerülőkre vonatkozó vizsgálataok pedig azt jelzik, hogy még a mai húszévesek között is 15% azoknak az aránya, akiknek csak általános iskolai végzettségük van (KÖLLŐ 2009).

A képzetlenek alacsony foglalkoztatottságának okai

A rendszerváltást követően hirtelen átalakuló gazdaság nem kínált munkát a képzetlen munkaerő tömegeinek. A tartóssá váló munkanélküliség azonban nem a piaczgazdaság velejárója, ezt sokkal inkább a kelet-európai gazdaságok sajátosságai magyarázzák. Az egyik ok a kis- és családi vállalkozások hiánya, valamint a bővülésüket akadályozó kiterjedt bürokrácia. Nyugat-Európában ugyanis a képzetlenek közel olyan arányban dolgoznak, mint a diplomások, de jellemzően kisvállalkozások adnak nekik munkát (vö. KÖLLŐ 2014). Ezt a szocialista gazdaságokban leépített szektort nem lehetett egyik napról a másikra újraépíteni – még a hazatérő emigránsok tőkéjéből gyorsan növekvő lengyel kis- és középvállalkozási szektor sem éri el a hasonló fejlettségű dél-amerikai országokban megfigyelt méreteket (MALONEY 2004). A gyorsan változó szabályok, a lobbik által befolyásolt piacok és a nagy adminisztratív terhek a rendszerváltás után sem kedveztek a kisvállalkozói-családi vállalkozói szektor megerősödésének.

A másik ok a gyenge közoktatás, ami a munkavállalók termelékenységét és alkalmazkodási képességét is korlátozza. A nem érettségizettek (és különösen a legfeljebb általános iskolát elvégzők) általános készségei (írás, szövegértés, problémamegoldás) elmaradnak hasonló nyugat-európai társaikétól, így kisebb a termelékenységük, és kevésbé képesek továbbtanulni vagy szakmát váltani, nehezebben igazodnak el a munkapiacra. A gazdasági átmenet idején lezajlott gyors technológiaváltás növelte a képzetlenek hátrányát, mert az új munkahelyek az írási-olvasási készséget fokozottan igénylő munkakörökben keletkeztek (KÖLLŐ 2009). A közoktatás, a szakoktatás és a felnőttképzés nem tartott lépést a munkaerőpiac átalakuló igényeivel: a technológiaintenzív munkakörök betöltéséhez és a többszöri szakmaváltáshoz szükséges alapkészségeket és tanulási készségeket sokan nem szerzik meg. Az általános iskolai oktatás egyetlen minősége nemcsak újratermeli a gyenge munkapiaci esélyekkel induló képzetlen munkaerőt, de a szegénység átörökítésének is ez a legfőbb csatornája.

Az iskolázatlan munkanélküliek a munkaügyi kirendeltségektől korábban is kevés vagy alacsony hatékonyságú segítséget kaptak, amit tovább rontott a közfoglalkoztatás más programokat és szolgáltatásokat kiszorító bővülése.

A munkaerőhiány rövid magyarázata

A feltételezett munkaerőhiányról keveset tudunk, adatok és kutatások hiányában még az sem világos, hogy milyen mértékű és összetételű ez a hiány. Néhány tényezőt tudunk legfeljebb azonosítani, amelyekről sejthető, hogy zavart okoztak a kereslet és a kínálat megfelelésében. Elsőként, a munkavállalók oldalán, lelassult az iskolázottsági szint emelkedése, a középfokú közoktatás romló minősége nyomán a pályakezdekők között kevesebb a jól felkészült és tanulékony munkaerő, és nőtt a külföldön munkát keresők aránya is. Másrészt a közmunka bővítése miatt egyre kevesebb pénz jut azokra az átképzési programokra, amelyek az álláskeresők munkavégző képességét fejlesztik. A közmunka közvetlenül is csökkenti az effektív munkakínálatot: olyanokat is kivon a munkapiacról, akik egyébként képesek lennének rendes állásban dolgozni. Végül, a keresleti oldalon, a bérájanlat lehet a fő korlát: a külföldi piacokra szállító hazai cégek többsége erős árversenyben dolgozik, és technológiai fejlesztésekre nincs elég tőkéje, így addig tud versenyképes maradni, amíg a béreket relatíve alacsonyan tartja.

MELYEK A LEGÉGETŐBB FELADATOK?

A foglalkoztatáspolitikai alapvetően három területen segítheti a munkapiac működését: növelheti a béralkalmazkodás rugalmasságát, ösztönözheti a kereslet és a kínálat mennyiségének és szerkezetének közeledését, és csökkentheti a munkahelyek betöltésével, valamint a munkába állással együtt járó költségeket.

A rendszerváltás kezdetekor alkalmazott, a munkakínálat szűkítését célzó lépések (a korai nyugdíjazás, a rokkantnyugdíj engedékeny szabályozása) azon az áron enyhítették a munkanélküliséget, hogy egyúttal a foglalkoztatási szint is tartósan csökkent vagy stagnált. Később a munkakínálat egyoldalú ösztönzése sem járt sikerrel: a munkanélküli-ellátások összegének csökkentése, a gyed eltörlése (a bölcsődei kapacitások növelése nélkül), a minimálbér-emelések nem emelték a foglalkoztatást, viszont hozzájárulhattak a szegénység növekedéséhez. A közfoglalkoztatási program a hivatalos statisztikát javítja ugyan, de valódi, adófizető állásokat nem

hoz létre. A munkakínálat utóbbi években megfigyelt bővülése nagyrészt a nyugdíjak és nyugdíjszerű ellátások drasztikus szigorításának köszönhető.

A keresleti oldal ösztönzésére tett lépések közül egyedül a közfoglalkoztatásról készültek részletes hatásvizsgálatok: ezek szerint a közmunkára fordított kiadások növelése semmiképpen sem csökkenti, sőt kismértékben növelheti a tartós munkanélküliséget (KÖLLŐ-SCHARLE 2011, CSERES-GERGELY-MOLNÁR 2014). A munkaadói járulékok célzott vagy általános csökkentése (a munkakereslet és a bérek közötti kapcsolatot vizsgáló becslések alapján) érdemben hozzájárulhatott a foglalkoztatás növekedéséhez, illetve fékezette annak csökkenését (KERTESI-KÖLLŐ 2003, KÖRÖSI 2005, TARJANI 2004, IMF 2016).

Az elmúlt két évtized szakpolitikai kudarcainak vannak megszívlelendő tanulságai. Mindenekelőtt az, hogy a foglalkoztatás növelése nem lehet sikeres a gazdaságpolitika és a munkakínálatot és -keresletet ösztönző lépések összehangolása nélkül. A gazdaságpolitika legfontosabb feladata ezen a téren a kiszámítható makrogazdasági környezet és a stabil üzleti környezet biztosítása, továbbá az adminisztratív terhek csökkentése, ami különösen a kisvállalkozások munkahelyteremtő képességét javítaná. A területi egyenlőtlenségek csökkentése érdekében emellett szükség van a legrosszabb helyzetű kistérségek komplex és a helyi adottságokhoz igazodó, a helyi tudásra építő fejlesztésére is.

A munkaerő-kereslet növeléséhez a bérköltségek csökkentésére, ezen belül különösen a képzetlen munkaerő foglalkoztatását fajlagosan jobban terhelő adók és járulékok csökkentésére, óvatos minimálbér-politikára, a minimálbér területi vagy életkor szerinti differenciálására volna szükség. A fekete- és szürkefoglalkoztatást inkább az ellenőrzések jobb célzásával, mint a befizetések minimumának emelésével érdemes csökkenteni.

A béralkalmazkodás akadályait mérsékelheti, a kínálatot pedig bővítheti az álláskereső ösztönzése: ehhez egyfelől nagyobb létszámú és hatékonyabb munkaügyi kirendeltségekre, másfelől arra lenne szükség, hogy az aktív korúak ellátásainak álláskeresői feltételeit erősebben érvényesítsék a kirendeltségek (jelenlegi nevük: a járási kormányhivatal foglalkoztatási osztálya). A hatékonyság egyik korlátja a politika: a külsős szolgáltatóktól megrendelt munkapiaci programok tartalmát és minőségét a szakmai szempontok helyett gyakorta a korrupció alakítja. További korlát, hogy a Nemzeti Munkaügyi Hivatal megszüntetése óta a kirendeltségeknek nincs egységes szakmai felügyelete, viszont három szaktárcától is kapnak – esetenként egymásnak ellentmondó – utasításokat.

Kedvező hatást várhatunk továbbá a munkapiac elhagyását segítő jóléti ellátásokhoz (a gyes, a negyven év szolgálati idő után járó nyugdíj) való hozzáférés (de nem a juttatások összege) korlátozásától és a nyugdíjazás átlagéletkorának további emelésétől. Az álláskeresői feltételek követ-

kezetesebb érvényesítése arra is lehetőséget adna, hogy emelni lehessen a munkanélküli-ellátások időtartamát és összegét. Ezek drasztikus csökkentése ugyanis növeli a szegénységet, rontja az állások és álláskeresők párosításának minőségét, és a munkanélküliek későbbi reintegrációját is sokkal költségesebbé teszi.

A romákkal, idősebbekkel, nőekkel és a fogyatékos emberekkel szembeni munkáltatói diszkrimináció visszaszorítását segíthetné a kormányzati kommunikáció tudatos formálása, a közszolgálatban és a közoktatásban elérhető ösztöndíjak bővítése és foglalkoztatási kvóták bevezetése, a munkáltatói esélyegyenlőségi terv kötelezettségének kiterjesztése, valamint a megvalósítás ellenőrzése, a munkakipróbálás támogatása, továbbá személyre szabott aktív eszközök és az ezekhez kapcsolódó speciális mentorszolgáltatás bővítése. A roma és a fogyatékos munkavállalók esetében alapvető feladat a megelőzés, az iskoláztatás esélyeinek kiegyenlítése is (LOVÁSZ 2012).

A keresett és kínált állások szerkezetének közelítéséhez a lemaradó régiók töркеvonzó képességének erősítésére, az oktatás- és lakáspolitikára, valamint az aktív eszközök összehangolásával a költözés és ingázás ösztönzésére, célzottabb és jobb minőségű átképzési programokra, személyre szabott és a leginkább rászorulókat elérő aktív munkaerőpiaci eszközökre, valamint a munkavégző képesség fejlesztése érdekében nagyobb számú, többféle és jobb minőségű rehabilitációs szolgáltatásra volna szükség. A munkaerő-állomány iskolázottsága középtávon csak úgy alkalmazkodhat a munkaerőpiac változó igényeihez, ha újrakezdődik a közoktatás – modern szakmai megközelítésen alapuló – módszertani megújítása, a készségfejlesztés szerepének növekedése, és javul a hátrányos helyzetű gyermekek esélyegyenlősége.

A munkába állás és munkába járás költségeit elsősorban a munkaügyi kirendeltségek fejlesztésével lehet csökkenteni, ami biztosítja a könnyen, olcsón elérhető munkapiaci információkat, az állásra pályázók toborzását, kiválasztását megkönnyítő szolgáltatásokat. A mobilitás növelése érdekében a körzetközponon kívüli, közeli város(ok) elérését javító úthálózat és a közösségi közlekedés további fejlesztésére és a saját tulajdonú lakáshoz jutás helyett a *lakhatás* (bérlakás, rezsiköltségek) támogatására lenne szükség. Végül a családi kötöttségekből adódó korlátok enyhítésére több férőhelyet és jó minőségű ellátást kellene biztosítani a bölcsődékben, családi napközökben (KÖLLŐ 2012b, LOVÁSZ-SZABÓ-MORVAI 2013).

A felsorolt lépések többsége csak akkor hatásos, ha azokat egy időben, egymással összehangolva indítja el a kormányzat. Ez alapos egyeztetést igényel, forrásigénye viszont nem feltétlenül nagy. A lépések némelyike többletkiadással jár ugyan, mások viszont megtakarításokat hoznak – ezeket lehetséges úgy kombinálni, hogy még az első néhány évben se legyen szükség nagy költségvetési többletkiadásokra. Egyes területek esetében forrást ugyan

nem lehet kivonni, de a rossz hatékonyságú programoktól át lehet csoportosítani a pénzt a hatékonyabb eszközökre. Ilyen átcsoportosítható forrás a közfoglalkoztatási program vagy a megváltozott munkaképességű embereket foglalkoztató védett szervezetek támogatásának egy része is. Más intézkedések pedig gyorsan hatnak, és az első egy-két év után már önfinanszírozóvá válnak: például a bölcsődék és családi napközik támogatása megtérül a munkába álló anyák adó- és járulékbefizetéséből. A megvalósítás elsősorban nem a költségvetési források, hanem a kormányzati apparátus szakmai kapacitásai és a politikai költségek frontján ütközhet akadályokba.

HIVATKOZOTT SZAKIRODALOM

- BARTHA 2012   BARTHA Attila: „Makrogazdasági és üzleti környezet” in FAZEKAS Károly – SCHARLE Ágota (szerk.): *Nyugdíj, segély, közmunka. A magyar foglalkoztatáspolitikai két évtizede, 1990–2010*, Budapest, MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont – Budapest Intézet, 2012, 8–11, *econ.core.hu* = goo.gl/pnmZ4o
- BARTHA–FAZEKAS–SCHARLE 2012   BARTHA Attila – FAZEKAS Károly – SCHARLE Ágota: „Helyzetkép és tanulságok” in FAZEKAS Károly – SCHARLE Ágota (szerk.): *Nyugdíj, segély, közmunka. A magyar foglalkoztatáspolitikai két évtizede, 1990–2010*, Budapest, MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont – Budapest Intézet, 2012, 2–19, *econ.core.hu* = goo.gl/pnmZ4o
- BARTUS 2012   BARTUS Tamás: „Területi különbségek és ingázás” in FAZEKAS Károly – SCHARLE Ágota (szerk.): *Nyugdíj, segély, közmunka. A magyar foglalkoztatáspolitikai két évtizede, 1990–2010*, Budapest, MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont – Budapest Intézet, 2012, 247–258, *econ.core.hu* = goo.gl/pnmZ4o
- CSÁK 2007   CSÁK RÓBERT: Családsegítők és a munkanélküliség problémája, *Kapocs*, 2008 (különszám) 40–48.
- CSERES–GERGELY–MOLNÁR 2014   CSERES–GERGELY Zsombor – MOLNÁR György: „A közfoglalkoztatás a munkaügyi rendszerben, 2011–2013 – alapvető tények” in FAZEKAS Károly – VARGA Júlia (szerk.): *Munkaerőpiaci tükrök 2014*, Budapest, MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, 2014, *econ.core.hu* = goo.gl/mdJ2Ue
- DUMAN–SCHARLE 2012   Ágota SCHARLE – Anil DUMAN: „Hungary: Fiscal Pressures and a Rising Resentment against the (Idle) Poor” in Jochen CLASEN – Daniel CLEGG (szerk.): *Regulating the Risk of Unemployment*, Oxford, Oxford University Press, 2011.
- EASTERLY et al. 2006   William EASTERLY – Jozef RITZAN – Michael WOOLCOCK: Social Cohesion, institutions, and growth, *CGD Working Papers*, No. 94. 2006.

- HAJDU et al. 2015 HAJDU Tamás et al.: Az érettségi védelmében, *Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek*, 2015/1., *econ.core.hu* = goo.gl/izGJfn
- IMF 2016 *IMF 2016 Hungary Staff Report for the 2016 Article IV Consultation*, 2016 április, *imf.org* = goo.gl/HmsRXN
- KERTESI-KÖLLŐ 2003 Gábor KERTESI – János KÖLLŐ: Fighting „Low Equilibria” by Doubling the Minimum Wage? Hungary’s Experiment, *IZA Discussion Papers*, No. 970., 2003, ftp.iza.org = goo.gl/oIfNTS
- KÖLLŐ 2009 KÖLLŐ János: *A pálya szélén. Iskolázatlan munkanélküliek a posztszocialista gazdaságban*, Budapest, Osiris, 2009.
- KÖLLŐ 2012a KÖLLŐ János: „A család és a munka összeegyeztetése – a gyermeknevelési támogatások hatásai” in FAZEKAS Károly – SCHARLE Ágota (szerk.): *Nyugdíj, segély, közmunka. A magyar foglalkoztatáspolitikai két évtizede, 1990–2010*, Budapest, MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont – Budapest Intézet, 2012, 238–246, *econ.core.hu* = goo.gl/pnmZ4o
- KÖLLŐ 2012b KÖLLŐ János: „Minimálbér-szabályozás” in FAZEKAS Károly – SCHARLE Ágota (szerk.): *Nyugdíj, segély, közmunka. A magyar foglalkoztatáspolitikai két évtizede, 1990–2010*, Budapest, MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont – Budapest Intézet, 2012, 143–155, *econ.core.hu* = goo.gl/pnmZ4o
- KÖLLŐ 2014 KÖLLŐ János: „Integrációs minták: iskolázatlan emberek és munkahelyeik Norvégiában, Olaszországban és Magyarországon” in KOLOSI Tamás – TÓTH István György: *Társadalmi riport 2014*, Budapest, TÁRKI, 2014, 226–245, tarki.hu = goo.gl/at2PcY
- KÖLLŐ-SCHARLE 2011 KÖLLŐ János – SCHARLE Ágota: „A közcélú foglalkoztatás kibővülésének hatása a tartós munkanélküliségre” in FAZEKAS Károly – KÉZDI Gábor (szerk.): *Munkaerőpiaci tükrök, 2011*, Budapest, MTA Közgazdaságtudományi Intézet – Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, 2011, 144–160, *econ.core.hu* = goo.gl/mdJ2Ue
- KÖRÖSI 2005 KÖRÖSI Gábor: *A versenyszféra munkapiacának működése*, Budapest, MTA Közgazdaságtudományi Intézet, 2005, mek.niif.hu = goo.gl/F1s0jO
- LOVÁSZ 2012 LOVÁSZ Anna: „Munkapiaci diszkrimináció” in FAZEKAS Károly – SCHARLE Ágota (szerk.): *Nyugdíj, segély, közmunka. A magyar foglalkoztatáspolitikai két évtizede, 1990–2010*, Budapest, MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont – Budapest Intézet, 2012, 156–168, *econ.core.hu* = goo.gl/pnmZ4o
- LOVÁSZ-SZABÓ-MORVAI 2013 Anna LOVÁSZ – Ágnes SZABÓ-MORVAI: Does Childcare Matter for Maternal Labor Supply? Pushing the Limits of the Regression Discontinuity Framework, *Budapest Working Papers On The Labour Market*, 2013/13, *econ.core.hu* = goo.gl/vmPr5N

- MALONEY 2004 William F. MALONEY: Informality Revisited, *World Development*, 2004/7., 1159–1178, natlex.ilo.ch = goo.gl/omES1n
- NAGY 2008 NAGY Gyula: „Önkormányzati szociális segélyezés” in NAGY Gyula (szerk.): *Jóléti ellátások, szakképzés és munkakínálat*, Budapest, Közgazdaságtudományi Intézet, 2008, 56–80, www.econ.core.hu = goo.gl/8GIHOY
- NAGY 2012 NAGY Gyula: „Az álláskeresés ösztönzése együttműködési feltételekkel” in FAZEKAS Károly – SCHARLE Ágota (szerk.): *Nyugdíj, segély, közmunka. A magyar foglalkoztatáspolitikai két évtizede, 1990–2010*, Budapest, MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont – Budapest Intézet, 2012, 121–133, econ.core.hu = goo.gl/pnmZ4o
- SCHARLE 2008 SCHARLE Ágota: „Foglalkoztatás, intézményrendszer és foglalkoztatáspolitikai” in KOLOSI Tamás – TÓTH István György (szerk.): *Társadalmi riport 2008*, Budapest, TÁRKI, 2008, 257–289, tarsadalomkutatas.hu = goo.gl/Klb6Mt
- SCHARLE 2012 SCHARLE Ágota: „Jóléti és munkanélküli-ellátások” in FAZEKAS Károly – SCHARLE Ágota (szerk.): *Nyugdíj, segély, közmunka. A magyar foglalkoztatáspolitikai két évtizede, 1990–2010*, Budapest, MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont – Budapest Intézet, 2012, 134–142, econ.core.hu = goo.gl/pnmZ4o
- SCHARLE szerk. 2014 SCHARLE Ágota (szerk.): Tartós munkanélküliség a visegrádi országokban: tévutak és megoldások, *Tények és Javaslatok*, 2014/1., budapestinstitute.eu = goo.gl/f4I3Q1
- SCHARLE 2016 SCHARLE Ágota: „Mennyit nőtt a foglalkoztatás 2008 óta Magyarországon?” in KOLOSI Tamás – TÓTH István György (szerk.): *Társadalmi riport 2016*, Budapest, TÁRKI, 2016, 54–72, tarki.hu = goo.gl/OHdQ2a
- SCHARLE-VÁRADI 2009 SCHARLE Ágota – VÁRADI Balázs: *A területileg differenciált minimálbér indokoltságának vizsgálata*, Budapest, Budapest Intézet, 2009, budapestinstitute.eu = goo.gl/3enb5Z
- SEMJÉN-TÓTH szerk. 2009 SEMJÉN András – TÓTH István János (szerk.): *Rejtett gazdaság. Be nem jelentett foglalkoztatás és jövedelemeltitkolás – kormányzati lépések és a gazdasági szereplők válaszai*, Budapest, MTA Közgazdaságtudományi Intézet, 2009, wargo.hu = goo.gl/WVsl0G
- TARJÁNI 2004 Hajnalka TARJÁNI: Estimating the Impact of SBTC on Input Demand Elasticities in Hungary, *MNB Working Paper*, 2004/3., mnb.hu = goo.gl/4SlGaH